

deVerdieping

De legendarische ruïnes van Montségur. FOTO GÉRARD SIOEN, TRANSWORLD

RELIGIE & FILOSOFIE 12

'Schedels hebben iets ouderwets, ja, zo zag de Dood er vroeger uit.'

KUYPERLEZING 14

Volgens de Israëlische schrijver Amos Oz heeft zijn jeugd in Jeruzalem hem tot een expert in vergelijkend fanatisme gemaakt.

KUNST 15

Het Internationaal Danstheater heeft om het stigma van oubollige folklore kwijt te raken alle repertoire afgeborsteld.

PODIUM 16

Paul Scheffer: 'Ik ben niet uit op rechts populisme, migratie is nu eenmaal een onomkeerbare realiteit.'

Ephimenco

Er zijn dagen waarin je de woorden 'nationale identiteit' niet meer in de mond durft te nemen. Het zijn dagen van schaamte en onbehagen, maar voor anderen dagen én nachten van dorst, honger, angst en eenzaamheid. Vastgeklampt aan een boom, een dak, een paal. Op 22 februari raasde de cycloon Eline over de Mozambikaanse provincie Inhambane. Een heel volk zocht zijn heil op hoger gelegen plekken om aan het water te ontsnappen. Sindsdien is er bijna geen dag voorbijgegaan zonder dat onze huiskamers

De geschiedenis van de katharen in Zuid-Frankrijk trekt veel belangstelling. Jaarlijks bezoeken duizenden de plaatsen waar de kruistochten werden gevoerd. De paus zal deze week na zo veel eeuwen de vervolging van de ketters veroordelen.

Katharen

Hans Valkhoff

De gemeenschap in Toulouse die zich bekommert om het oude Occitanië (Gascogne, Languedoc en Provence) rekent op een veroordeling door het Vaticaan van de kruistocht tegen de katharen. Zij heeft een open brief aan de paus geschreven. Dit is tegelijkertijd een historisch manifest over deze heilige oorlog tegen de christenen in de Languedoc. Aan het einde van de kruistocht stonden de dominicanen in Toulouse in 1233 aan de wieg van de inquisitie. Deze kerkelijke rechtbank zou de laatste ketterse broeiharde systematisch uitroeien.

„De heilige Dominicus was aan het begin van de dertiende eeuw speciaal naar Zuid-Frankrijk gekomen om het katharisme te bestrijden. Hij woonde hier verderop in het huis van Pierre Seilhan, die de allereerste inquisiteur uit de kerkgeschiedenis zou worden”, zegt de historicus Georges Passerat, een vooraanstaande ondertekenaar van het manifest. Deze priester is een van de weinige katholieke autoriteiten die zich voor de kathaarse zaak hebben ingezet. Passerat woont en werkt in het Katholieke Instituut van Toulouse, juist op de plek waar destijds de inquisitie werd opgericht. Hij geeft zijn colleges middeleeuwse geschiedenis in de oude inquisitiegebouwen van de dominicaanse orde. Alleen de gedenksteen bij de poort herinnert nog aan deze duistere tijden. Het inquisitiegebouw is twee keer per week te bezichtigen. In de kapel zijn niet zolang geleden de zeventiende-eeuwse plafondschilderingen ontdekt die het leven van de heilige Dominicus uitbeelden. „De meeste van mijn studenten zijn inderdaad dominicanen. Ze noemen mij steevast 'de kathaar', wegens mijn wat kritische en occitaanse kijk op de geschiedenis”, zegt de priester.

Initiatiefnemer Bertan de la Farge vertelt hoe de publicatie van het kathaarse manifest toevallig samenviel met de vondst van een tweetal sarcofagen in het oude hoofdkwartier van de hospitaalridders in Toulouse. De la Farge: „We denken dat het hier gaat om het gebeente van de legendarisch Raymond de Zesde.” Deze machtige graaf van Toulouse heeft de katharen met hand en tand verdedigd en is voor de Fransen die zich Occitanen noemen de vader des vaderlands. Tijdens het be-

wind van Raymond VI floreerde de occitaanse taal en cultuur. De graaf rekende destijds heel Zuid-Frankrijk tot zijn grondgebied.

Zijn rijkdom en kathaarse sympathieën waren de paus en de koning een doorn in het oog. De graaf werd aan de vooravond van de kruistocht in de ban gedaan en zijn opvolger, Raymond VII, raakte na de oorlog het hele graafschap aan de koning van Frankrijk kwijt. De la Farge: „We vragen de paus dus tevens om de officiële rehabilitatie van deze vrijzinnige graven, onder wiens bewind de katharen vrijuit hun geloof konden verkondigen.”

Het katharisme leeft weer helemaal op in Zuid-Frankrijk. De vele kastelen en historische plekken uit de kruistocht zijn een belangrijke toeristische trekpleister geworden. Er verschijnen aan de lopende band prachtige foto's, reisgidsen en doorwrochte wetenschappelijke studies. In de Franse Pyreneeën worden de *routes du pays cathare*'s zomers druk bezocht. Jaarlijks beklimmen tienduizenden mensen de legendarische ruïnes van Montségur waar de kathaarse elite zich had verschole.

Na een langdurige belegering zijn daar in 1244 tweehonderdtwintig ketters op de brandstapel omgekomen. Tien jaar later moest ook het laatste ketterse bolwerk op Quéribus eraan geloven. Uit de vele inquisitierapporten weten we dat het katharisme nog lange tijd voortleefde onder de occitaanse bevolking. Het beroemde boek van Le Roy Ladurie over het Pyreneeëndorp Montaillou is op deze inquisitiedocumenten gebaseerd.

Volgens het manifest tonen alle wetenschappelijke studies aan dat het kathaarse geloof in z'n diepste wezen christelijk was. De kathaarse predikers

baseerden zich op het Nieuwe Testament en hadden in de twaalfde eeuw een grote schare volgelingen onder de rijke stedelijke elite van Zuid-Frankrijk en Italië. Zij verzetten zich tegen de feodale samenleving en verwierpen openlijk de dogma's en sacramenten van de rooms-katholieke kerk. Zij keerden zich tegen het doopsel, de biecht, het huwelijk, maar vooral tegen de eucharistie – die merkwaardige cultus rond het lichaam van Christus. Zij zagen Christus als een heilige geest en niet als iemand van vlees en bloed. Het rituele 'eten' van zijn lichaam en 'drinken' van zijn bloed vonden ze weerzinwekkend. De verheerlijking van het kruis en het verlossende lijden waren volgens de katharen katholieke verzinsels. Voor hen was Jezus een messias en geen martelaar.

'We vragen de paus om de officiële rehabilitatie van de vrijzinnige graven'

In het kathaarse geloof staat het probleem van het kwaad centraal. Hoe kan de goede God in hemelsnaam het kwaad op zijn geweten hebben? Voor een verklaring gingen de katharen ervan uit dat het leven onderworpen is aan twee krachten, die van het goede en het kwade. In het kathaarse Boek van de Twee Principes staat geschreven dat God alleen de macht over het goede heeft. De goede God regeert over de onzichtbare wereld, terwijl onze zichtbare wereld een creatie van de duivel is. Op aarde is de menselijke ziel de gevangene van het lichaam. In het ver-

derfelijke vlees slaapt de goddelijke ziel, incarnatie na incarnatie. Totdat de goede geest uiteindelijk haar interesse wekt en de ware God zich over haar ontfermt. Aan het einde der tijden heeft de goede God alle zielen gered en verdwijnt het kwade principe voorgoed.

De katharen konden hun aardse ziel bevrijden door het *consolamentum* in ontvangst te nemen. Bij dit spiritueel doopsel door handoplegging werd de ziel gezegend met de overbrenging van de Heilige Geest. Na de ontvangst van het *consolamentum* was men volmaakt en was de ziel bevrijd van verdere aardse reïncarnatie. De 'volmaakten' of perfecten onderwierpen zich aan een strenge discipline. Zij waren celibetair, aten geen vlees en werkten naar apostolisch voorbeeld in dienst van de gemeenschap. Zowel mannen als vrouwen namen het *consolamentum* in ontvangst en gingen als perfecten door het leven. De gewone gelovigen, die nog geen afstand konden nemen van de aardse geneugten, ontvingen het doopsel doorgaans pas op hun sterfbed. Het *consolamentum* is het eindpunt van de reïncarnatiereeks en het enige sacrament in de kathaarse kerk.

In het begin van de dertiende eeuw begon de ketterij in Zuid-Frankrijk de katholieke kerk boven het hoofd te groeien. De confrontaties tussen katholieke en kathaarse voormannen werden steeds grimmiger. In het twistgesprek van Montréal viel de kathaarse bisschop Guilhabert de Castres openlijk de katholieke kerk aan. Hij deed dit in het bijzijn van Dominique de Guzman en Pierre Castelnau, de pauselijke gezant. Toen de gezant op een missie-reis in het occitaanse gebied werd vermoord, was voor paus Innocentius III de maat vol. Hij sprak de ban uit over de graaf van Toulouse en riep heel Europa op tot een kruistocht tegen de ketters.

In 1209 vielen kruisvaarders verschillende steden in het huidige Zuid-Frankrijk aan en eindigden inwoners en katharen in groten getale op de brandstapels. Bij de belegering van Béziers richtten de kruisvaarders een bloedbad aan waarbij de hele stad werd uitgemoord. In één dag zijn daar twintigduizend mensen vermoord. Na een lange strijd gaven ook Carcassonne en Toulouse zich gewonnen. Maar in 1216 begon de graaf van Toulouse een succesvolle bevrijdingsoorlog. De occitaanse legers heroverden verschillende steden in de Lauragais. In 1218 sneuvelde zelfs de gevreesde kruistocht-leider Simon de Montfort bij de zoveelste aanval op Toulouse. Toch is de occi-

taanse reconquista van korte duur. In 1229 moest Raymond VII in het verdrag van Meaux zijn verlies onderstrepen. In hetzelfde jaar werden op het Concilie van Toulouse de grondslagen van de inquisitie gelegd. In 1233 belastte paus Gregorius IX de dominicanen en franciscanen met de uitvoering van de sindsdien officiële katholieke rechtbank.

De occitaanse gemeenschap heeft een voorlopig antwoord gekregen van kardinaal Lopez Quintana. In een speciale circulaire meldt hij dat de katholieke kerk aan de vooravond van de Vasten haar misericorde zal uitspreken. Bertan de la Farge vraagt zich af wat dit precies betekent. Volgens hem zijn de historici in de inquisitiecommissie van het Vaticaan nogal verdeeld. De dominicanen en het machtige Opus Dei zijn van mening dat je de inquisitie in haar tijd en context moet beschouwen. Volgens hen was Dominicus een man waarmee te praten valt, maar heeft zijn woord de ketters niet kunnen overtuigen. Het was de taak van Dominicus om de kerk te vuur en te zwaard te verdedigen. Hij wilde de katharen voor hun eigen bestwil van hun ketterse waan bevrijden. En in die tijd betekende dit nu eenmaal de welbekende katholieke zuivering door het vuur.

Bertan de la Farge begrijpt niet dat monniken vandaag de dag nog steeds het zwarte dominicaanse kleed willen dragen. De la Farge: „Dominicus was een belangrijk aanstichter van de etnische zuivering. Hij stond op gelijke voet met de fanatieke legerleider Simon de Montfort. Beiden hadden hun hoofdkwartier in Fanjeaux, het epicentrum van de kathaarse beweging.”

Georges Passerat bevestigt het bestaan van de conservatieve tegenstroom in het Vaticaan, maar gelooft dat de paus toch vasthoudt aan de beloofde schuldbekentenis. „We moeten eindelijk eens verlost worden van het beladen verleden dat ons keer op keer door anderen wordt ingewreven. Waarom niet gewoon onze fouten erkennen en de ketters in de oecumene opnemen? Tenslotte waren de katharen de eerste martelaren van het christelijke geloof. Ik heb wat dat betreft het volste vertrouwen in Johannes Paulus II, die in dit jubeljaar heus niet zomaar aan de inquisitie en de kettervervolgingen zal voorbijgaan. Hij wil volgens mij echt grote schoonmaak houden en ik wacht dan ook met smart op de komende vastenpreek”, besluit de priester.

Morgen: de excuses van de paus en de Katharen-hype in Nederland.

volstroomden met hartverscheurende beelden. Zoals die van de Mozambikaan geklemd tussen de fragiele taken van zijn boompje van niets, de voeten praktisch in het water en de handen ten hemel geheven. Naar de helikopter die over zijn hoofd vloog. Of naar al die verschrikte kijkers in de huiskamers die geen hulp konden bieden. Maar die wel, net als ik vermoed ik, hun collectieve geheugen voelden opspelen. Want ineens schoven andere beelden over die uit Mozambique. En de namen waren dit keer niet zo moeilijk uit te spreken: Kortgene, Colijnsplaat, Stavenisse, Kruiningen en tal van andere steden en dorpen waar, 47 jaar geleden, ook mensen aan palen, bommen en daken hingen. De hele week heb ik gedacht dat een elan van herkenning en solidariteit door Nederland zou razen. Maar de Mozambikaanse hemel bleef leeg, op die enkele Zuid-Afrikaanse toestellen na die hun wanhopige race tegen de klok uitvochten. Je kunt je natuurlijk verschuilen achter de trage en nonchalante houding van de gehele westerse wereld. Weer een ramp, dachten ze in de rijke hoofdsteden. Je kunt met je vinger wijzen naar dat Franse marineschip met zes helikopters aan boord dat, op weg van Kaapstad naar Madagaskar, geen seconde overwoog hulp aan Mozambique te bieden. Of naar de twee helikopters van de president van Zimbabwe die over het getroffen gebied vlogen... om zestien watermeloenen op te halen. Maar het ministerie van buitenlandse zaken van het land dat als geen ander in Europa moet weten hoe het voelt om in een boom te hangen om aan de verdrinkingsdood te ontsnappen, had het voorbeeld kunnen geven. Een daad, stevig verankerd in de eigenheid, om trots op te zijn. Wat heb je anders aan een nationale identiteit die alleen dient als inzet voor de chique disputen van enkele intellectuelen?

Sylvain Ephimenco